

Tomasz Lisowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Problem leksykalnej relacji filiacyjnej między biblijnymi przekładami renesansowymi. Causus Nowego Testamentu *Biblii* Jakuba Wujka (1599) i Nowego Testamentu *Biblii brzeskiej* (1563)

Celem analizy jest próba odpowiedzi na pytanie, czy możliwe jest określenie stopnia ewentualnej filiacyjnej zależności Nowego Testamentu *Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka (1599) od Nowego Testamentu *Biblii brzeskiej* (1563) w zakresie leksyki.

Analizie towarzyszy założenie, że przekład brzeski mógł do pewnego stopnia inspirować Jakuba Wujka w jego pracy translatorskiej. Nie ulega bowiem wątpliwości fakt, iż na warsztacie translatorskim Jakuba Wujka znajdowały się wcześniejsze polskie przekłady Pisma Świętego, również protestanckie, a wśród nich m.in. *Biblia brzeska* [Kwilecka 1990: 229], pierwszy kompletny nowoczesny przekład Pisma Świętego na język polski. Dokonał go zespół tłumaczy, którzy w swojej pracy, uwzględniając protestancką zasadę doktrynalną *sola Scriptura* (podstawą przekładu Nowego Testamentu był grecki *Textus Receptus* [Czerniatowicz 1969: 13]¹), zastosowali nowoczesną renesansową filologiczną metodę translacyjną zgodności co do sensu [Kwilecka 2003b: 335–352].

---

1 Erazm z Rotterdamu tekst grecki (*Textus Receptus*) w *Novum Instrumentum* zrekonstruował na podstawie sześciu manuskryptów greckich, które były niekompletne. Brakujące sześć wersów *Apokalipsy* Erazm uzupełnił w swoim wydaniu tłumaczeniem na grecki z łacińskiej *Wulgaty*. Poprawiony przez Erazma *Textus Receptus* został ponownie wydany w 1522 roku. Tekst ten w XVI wieku został poddany krytycznej analizie filologicznej jeszcze dwa razy. Po raz pierwszy przez Roberta Stefanusa (Estienne'a), który opublikował cztery wydania greckiego Nowego Testamentu (1546, 1549, 1550, 1551). Estienne dokonał emendacji tekstu Erazma z Rotterdamu. W czwartym wydaniu Estienne wprowadził podział na księgi, rozdziały i wersy, stosowany do dziś. Po raz drugi *Textus Receptus* został poddany krytyce przez Teodora Bezę, choć jego emendacje są niewielkie. Edycja Bezy była wznawiana w latach 1565–1606 aż dziewięć razy [Metzger, Ehrman 2005: 145–151].

Przypomnijmy, że *Biblia brzeska* dzięki tym walorom stała się modelowym przykładem dla następnych polskich translacji biblijnych kręgu protestanckiego. Z całą pewnością była ona w dużym stopniu punktem wyjścia dla *Nowego Testamentu* z 1606 roku w przekładzie Marcina Janickiego, który do druku został zredagowany przez Daniela Mikołajewskiego i Jana Turnowskiego, oraz dla *Biblii gdańskiej* (1632), która miała być w zamierzeniu zleceńodawców redakcją krytyczną *Biblii brzeskiej*, a którą ostatecznie uznać należy za samodzielny przekład Daniela Mikołajewskiego [Frick 1989: 67–80; Kwilecka 2001: 1533]. Te trzy translacje tradycji protestanckiej – *Biblia brzeska* (1563), *Nowy Testament gdański* (1606) oraz *Biblia gdańska* (1632) – tworzą kontinuum tekstów w dużej mierze zależnych od siebie pod względem filiacyjnym.

Nowy Testament *Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka w edycji z roku 1599 to translacja wyrastająca z katolickich kontrreformacyjnych założeń doktrynalnych, które zostały sformułowane na Soborze Trydenckim. Jej tekstem wyjściowym, zgodnie z zaleceniami biskupów Kościoła Rzymskiego, była łacińska *Wulgata*, a nie grecki oryginał Nowego Testamentu, jak w przypadku przekładów protestanckich. Jednakże, jak sam tłumacz przyznaje, w swojej pracy wspierał się tekstami oryginalnymi, w tym greckim Nowym Testamentem:

Acz tedy łaciński tekst pospolity jako pewniejszy i w Kościele zwyczajny i doświadczony tu masz przełożony. Wszakże i żydowskiego tekstu w Starym, i greckiego w Nowym Testamencie nieopuszczono, a to tym sposobem, iż gdziekolwiek z żydowskim abo w greckim tekście jaka znaczna różność się znajduje, to tu wszędy [...] na brzegu położone².

Tekstem arbitrem był więc dla Jakuba Wujka grecki *Textus Receptus*, będący podstawą przekładu brzeskiego.

Mówiąc o przekładzie Jakuba Wujka, pamiętać należy, że swoją ostateczną postać, udostępnioną drukiem, zawdzięcza on nie tylko akrybii filologicznej swojego tłumacza, ale także zabiegom jezuickiej komisji cenzorskiej w składzie: Justus Rab, Stanisław Grodzicki, Jan Brant, Marcin Łaszcz, Adrian Radziwiński, na której pracę Jakub Wujek nie miał żadnego wpływu [Kossowska 1968: 355–360].

Dane pozwalające ocenić zakres ewentualnej relacji filiacyjnej między Nowym Testamentem *Biblii* Jakuba Wujka a Nowym Testamentem *Biblii brze-*

---

2 Cytat pochodzi z pierwodruku *Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka z 1599 roku, przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu pod sygnaturą SD 9018 III.

skiej w zakresie leksyki pozyskane zostały dzięki zastosowaniu analizy kwantytatywno-dystrybucyjnej obu tekstów. W jej toku uwzględnione zostały tylko wchodzące w skład leksykonu Nowego Testamentu *Biblii brzeskiej* (1563)³ i leksykonu Nowego Testamentu *Biblii* Jakuba Wujka (1599)⁴ leksemy autosemantyczne (rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki) jako główne nośniki znaczeń.

Oczywiście, z jednej strony, oba teksty są do pewnego stopnia leksykalnie niejednorodne. Przyczyną tej dyferencjacji jest przede wszystkim odmienna podstawa przekładu (grecki *Textus Receptus* vs. łacińska *Wulgata*). Niebagatelne znaczenie mają także, po pierwsze, zastosowanie odmiennych metod translacyjnych, po drugie, indywidualne wybory polskich ekwiwalentów leksemów oryginalnych, przy czym motywy tych wyborów, jak się wydaje, mają charakter filologiczny – tłumacze bowiem poszukują ich zdaniem najbardziej adekwatnego polskiego ekwiwalentu [Lisowski 2010: 443–445]. Dokonywane przez nich wybory mogą co prawda niekiedy pozostawać w związku z postawą doktrynalną, a w konsekwencji konfesyjną. W procesie tłumaczenia Biblii niedopuszczalna bowiem jest dowolność, co wymaga od tłumacza wielkiej erudycji i dobrego przygotowania filologicznego. Wierność tekstowi oryginału, która ze względu na jego sakralny charakter jest nadrzędną zasadą translacji biblijnej, wymusza na tłumaczu precyzję w formułowaniu myśli oryginału w tekście przekładu poprzez właściwy dobór słów, łączonych w wypowiedzenia adekwatnymi środkami syntaktycznymi [Kwilecka 2003a: 256]. Wszystkie te czynniki mają wpływ na dyferencjację tekstów zarówno w zakresie kwantytatywnym, jak i dystrybucyjnym, jakościowym. Podstawienia leksykalne w biblijnych miejscach paralelnych realizowane są bowiem bądź za pomocą leksemu należącego wprawdzie do zbioru leksyki wspólnej obu tekstom, lecz nietożsamego z porównywanym ekwiwalentem, bądź za pomocą leksemu niepoświadczonego w pozostałych porównywanych przekładach.

Z drugiej strony obydwie analizowane przekłady Nowego Testamentu wykazują znaczne podobieństwo pod względem leksykalnym – przy dążności tłumaczy do precyzji w oddaniu znaczenia oryginału gros polskich podstawień leksykalnych w konkretnych kontekstach (tzw. miejscach biblijnych) w obu przekładach jest identyczne [Lisowski 2010: 135]. To nie może dziwić, bowiem tłumacze do pewnego stopnia w swojej pracy translacyjnej, po pierw-

3 Tekstem *Biblii brzeskiej* poddanym analizie jest edycja: *Brester Bibel 1563*. Odtąd, pisząc o Nowym Testamencie *Biblii brzeskiej* (1563), będę się posługiwał skrótem *B*.

4 Analizie został poddany pierwodruk *Biblii* przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu pod sygnaturą SD 9018 III. Odtąd, pisząc o Nowym Testamencie *Biblii* Jakuba Wujka (1599), będę się posługiwał skrótem *W*.

sze, determinowani byli potencjałem leksykalno-semantycznym współczesnej im polszczyzny, w wielu wypadkach niepozostawiającym swobody wyboru ekwiwalentu, po drugie, mogli wzbraniać się przed wprowadzeniem oryginalnych podstawień leksykalnych, chcąc być wiernymi tradycji przekładowej [Belcarzowa 2006: 49, 53; Koziara 1993: 133, 2002: 77–79; Lisowski 2010: 115–240]. Z tego powodu zbieżności leksykalne trudno uznać za dowód leksykalnej zależności filiacyjnej *W* od *B*.

Nasuwa się pytanie: czy wszystkie te wspólne dla *W* i *B* podstawienia leksykalne były determinowane potencjałem leksykalno-semantycznym ówczesnej polszczyzny, czy może choćby w niektórych przypadkach potencjał ten i kompetencja językowa Jakuba Wujka pozwalały na przywołanie alternatywnych ekwiwalentów, a mimo to tłumacz zdecydował się na użycie podstawienia wykorzystanego przez tłumaczy brzeskich? Dowodziłoby to ewentualnej zależności leksykalnej *W* od *B*, tworzącej polską renesansową tradycję translacyjną w zakresie leksyki.

Odpowiedź na to pytanie nie nastręcza trudności interpretacyjnych, jeśli wziąć pod uwagę takie leksemy wspólne obu przekładom, których tylko niektóre użycia tekstowe w *W* przypadają na biblijne miejsca paralelne z *B*. Taka niesymetryczność dystrybucji omawianych leksemów w *W* i *B* świadczy o samodzielności Jakuba Wujka w doborze polskich ekwiwalentów, czyli *mutatis mutandis* o jego krytycznym nastawieniu wobec rozwiązań redakcyjnych zaproponowanych przez zespół tłumaczy *B*⁵.

Natomiast jeśli wziąć pod uwagę te leksemy, których wszystkie użycia w *W* i *B* przypadają na biblijne miejsca paralelne tych dwu przekładów, odpowiedź na postawione przed chwilą pytanie nie jest możliwa bez przytoczenia szerszego kontekstu porównawczego, który może dostarczyć dowodów na to, że tworzywo ówczesnej polszczyzny oraz kompetencja lingwistyczno-filologiczna tłumacza pozwalały przywołać w konkretnym miejscu przekładu biblijnego ekwiwalent alternatywny wobec podstawień zaświadczonych w *W* i *B*. W toku analizy pod uwagę wzięte zostały *Nowy Testament gdański* (1606)⁶ oraz *Nowy Testament Biblii gdańskiej* (1632)⁷ jako teksty pozostające w ściślejszej

5 Zagadnienie to uczynię przedmiotem odrębnej analizy.

6 Korzystam z pierwodruku: *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski język z pilnością przełożony. A teraz znowu przejrzany i z dozwoleniem Starszych wydany*. Odtąd, pisząc o *Nowym Testamencie gdańskim* (1606), będę się posługiwał skrótem *N*.

7 Korzystam z pierwodruku: *Biblia Święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone*. Odtąd, pisząc o *Nowym Testamencie Biblii gdańskiej* (1632), będę się posługiwał skrótem *G*.

relacji filiacyjnej z *B*, tworzące z tym przekładem translacyjne kontinuum kalwińsko-luterańskie.

Podobieństwo leksykalne *W* i *B* wyraża się liczbą 3417 autosemantycznych leksemów wspólnych tym przekładom, natomiast liczba haseł poświadczonych jednocześnie we wszystkich trzech przekładach tradycji kalwińsko-luterańskiej, czyli *B*, *N*, *G*, oraz w przekładzie Jakuba Wujka (*W*) wynosi 3154. Leksemy te stanowią 65,2% leksykonu *B* (na leksykon *B* składa się 5237 haseł słownikowych [Lisowski 2010: 47]) i 62% leksykonu *W* (na leksykon *W* składa się 5513 haseł słownikowych [Lisowski 2010: 47]).

Spośród nich jednak tylko 507 leksemów zaświadczonych jest w *W* i *B* wyłącznie w tekstowych lokalizacjach paralelnych. Liczba ta jest większa od liczby leksemów wspólnych zaświadczonych wyłącznie w miejscach paralelnych *B*, *W*, *N* i *G*, która wynosi 442 [Lisowski 2010: 135]. Pozostałe 2910 autosemantycznych leksemów, choć są wspólne obu przekładom, występują w nich z niejednakową frekwencją, a także odnotowywane są w nich tylko sporadycznie w miejscach paralelnych lub występują w tych tekstach wyłącznie w miejscach nieparalelnych (stanowią one około 55% leksykonu *B* i około 53% leksykonu *W*). Wpływa to na wspomnianą już dyferencjację leksykalną badanych tekstów.

W toku analizy mającej na celu wskazanie ewentualnego leksykalnego powinowactwa filiacyjnego *W* z *B* uwzględnione zostały wyłącznie te leksemy, których wszystkie poświadczenia w tych dwu przekładach przypadają na biblijne miejsca paralelne i które choćby w jednym z przekładów późniejszych (*N*, *G*) zastąpione są alternatywnym ekwiwalentem. W sumie w leksykonach *W* i *B* takich leksemów jest 65, co stanowi około 1,2% leksykonu *W*. W obu badanych tekstach wystąpiły one łącznie 74 razy, co stanowi niespełna 0,06% całej długości tekstu *W*, czyli użyć tekstowych wszystkich leksemów tego przekładu (długość tekstu *W* to 130 307 leksemów [Lisowski 2010: 47]). Wśród nich znalazły się takie hasła słownikowe – uwzględniając kontekst tworzony przez *N* i *G*, późniejsze przekłady tradycji kalwińsko-luterańskiej – które, po pierwsze, poświadczane są wyłącznie w *W* i *B* – 12 leksemów – po drugie, poświadczane są nie tylko w *W* i *B*, ale także w *N*, jednak nie w *G* – 44 leksemów – i po trzecie, poświadczane są nie tylko w *W* i *B*, ale też w *G*, jednak nie w *N* – 9 leksemów. Wszystkie tego rodzaju hasła leksykonu *W* to w zdecydowanej większości leksemy, których ekstensja tekstowa jest bardzo mała – większość z nich odznacza się frekwencją $f = 1$, a największa frekwencja nie przekracza $f = 3$.

Zgodnie z przyjętymi tu kryteriami wyodrębniania leksemów wspólnych dla *W* i *B*, które mogą wskazywać na ewentualną filiacyjną zależność przekładu Jakuba Wujka od translacji brzeskiej, pierwszą grupę stanowią te leksemy,

których żywot w omawianych tu renesansowych translacjach nowotestamentowych zakończył się na *W*. Nie weszły one do późniejszych przekładów opartej na doktrynalnej zasadzie *sola Scriptura* kalwińsko-luterańskiej tradycji translatorskiej, czyli do *N* i do *G*, a tym samym dotrwały do naszych czasów w tekście biblijnym tylko dzięki *Biblii* Jakuba Wujka. Są to:

a) Rzeczowniki – 4 leksemy, wszystkie o frekwencji $f = 1$:

brzmienie: Hbr 12,19 ἤχος ‘szum, dźwięk; echo, wieść, pogłoska’⁸; *B* I *brzmienia* trąby i głosu słów, który ci, co słyszeli, prosili, aby im dalej nie mowiono; *W* I *brzmienia* trąby, i głosu słów, który co słyszeli, zbraniali się, aby do nich nie mowiono; *N*, *G* *dźwięk*;

kłosie: Mt 12,1: στάχυς ‘kłos (zboża)’; *B* *W* on czas szedł Jezus w sobotę przez zboża, a uczniom jego jeść się zachciało i poczęli rwać *kłosie* i jeść; *W* *W* on czas szedł Jezus w szabbat przez zboża: a uczniowie jego głodni będąc poczęli rwać *kłosie*, i jeść; *N*, *G* *kłos*;

osławienie: 2Kor 6,8 δυσφημία ‘zniesławienie, zła reputacja’; *B* Przez chwałę i sromotę, przez *osławienie* i dobrą sławę, jakoby zwodnicy, ale prawdziwi jesteśmy; *W* Przez chwałę i zelżywość, przez *osławienie* i dobrą sławę: jakoby zwodnicy, a prawdziwi: jako którzy nie znajomi, a znajomi; *N*, *G* *niesława*;

zdrętwienie: Rz 11,8 κατάνυξις ‘oniemienie, osłupienie, ośpienie’; *B* Jako jest napisano: Dał im Bog ducha *zdrętwienia*, oczy, aby nie widziały i uszy, aby nie słyszały, aż do dzisiejszego dnia; *W* Jako jest napisano: Dał im Bóg ducha *zdrętwienia*: oczy, aby nie widzieli: i uszy, aby nie słyszeli aż do dzisiejszego dnia; *N*, *G* *twardy sen*.

b) Czasowniki – 6 leksemów, wszystkie o frekwencji $f = 1$:

doprowadzon: 2Kor 1,16 προπέμπω ‘odprowadzać, towarzyszyć komuś; o różnych formach udzielania komuś pomocy dla odbycia podróży: wyprawiać, wysyłać, zaopatrywać na drogę kogoś’; *B* I przez was przejdź do Macedonij i zasię z Macedonij przejdź do was i od was być *doprowadzon* do żydowskiej ziemi; *W* I przez was przejść do Macedonij, i zasię z Macedonij przyść do was, i od was być *doprowadzon* do Żydowskiej ziemi; *N*, *G* *odprowadzony*;

odkazać: Łk 22,29 διατίθεμαι ‘ustanawiać, układać; urządzić, przygotowywać; sporządzać testament’; *B* *A* przeto, jako mi *odkazał* Ociec moj krolestwo,

8 Punktem wyjścia w opisie dystrybucyjnym są leksemy greckiego oryginału, a nie ich łacińskie ekwiwalenty występujące w *Wulgacie*. Formy podstawowe leksemów greckich oraz ich kontekstowe znaczenia przytaczane są za słownikiem Remigiusza Popowskiego [1995].

tak ja też wam odkazuję; *W A* ja wam odkazuję królestwo, jako mi *odkazał* Ociec moj; *N, G sporządzić*;

odkazować: Łk 22,29 διατίθεμαι ‘ustanawiać, układać; urządzać, przygotowywać; sporządzać testament’; *B A* przeto, jako mi *odkazał* Ociec moj królestwo, tak ja też wam *odkazuję*; *W A* ja wam *odkazuję* królestwo, jako mi *odkazał* Ociec moj; *N, G sporządzać*;

przyłudzający: 1Kor 2,4 πειθός ‘(łatwo) przekonujący, umiejący przekonywać, ujmujący’; *B A* mowa moja i przepowiedanie moje nie parało się słowy *przyłudzającymi* mądrości ludzkiej, ale było w okazaniu duchownej mocy; *W A* mowa moja i przepowiadanie moje nie w *przyłudzających* mądrości ludzkiej słowiech, ale w okazaniu ducha i mocy; *N, G powabny*;

skarany: Dz 22,5 τιμωρέω ‘etym.: baczyć na szacunek, dozorować wartości; stąd: wymierzać karę, karać kogoś’; *B* Jako mi tego i księżę kapłańskie jest świadkiem i wszyscy starszy, od których ja też listy wzięwszy do braciej, jechałem do Damaszku, abych był powiązawszy przywiódł do Jeruzalem, ty co tam byli, żeby je *skarano*; *W* Jako mi nawyższy kapłan daje świadectwo, i wszyscy starszy: od których też listy wzięwszy do braciej, jechałem do Damaszku, abych przywiódł ztamtąd powiązawszy do Jeruzalem, aby byli skarani; *N, G karany*;

stłuc się: Łk 20,18 συνθλάω ‘kruszyć, gnieść, miażdżyć’; *B* Wszelki, który upadnie na ten kamień, *stłucze się*, a na kogo zasię upadnie, pokruszy go; *W* Wszelki, który upadnie na ten kamień, *stłucze się*; a na kogoby upadł, skruszy go; *N skruszony*; *G roztrącić się*.

c) Przymiotniki – 1 leksem o frekwencji $f=1$:

zbrojny: Łk 11,21 καθοπλίζω ‘w pełni zbroić się’; *B* Gdy który moczarszy *zbrojny* strzeże domu swego, w pokoju są majątności jego; *W* Gdy moczarszy *zbrojny* strzeże dworu swego: w pokoju jest to co ma; *N, G uzbrojony*.

d) Przysłówki – 1 leksem o frekwencji $f=1$:

niedawno: Dz 18,2 πρόσφατος ‘świeżo, niedawno, ostatnio’; *B* I znalazłszy niektorego Żyda, imieniem Akille, rodem z Pontu, który był *niedawno* z Włoch przyszedł z Pryscyllą, żoną swą [...]; *W A* znalazłszy niektorego Żyda imieniem Akwilę rodem z Pontu, który był *niedawno* z Włoch przyszedł, i Pryscyllę żonę jego; *N, G świeżo*.

Drugą grupę omawianych tu leksemów wspólnych dla *W* i *B*, mogących świadczyć o ewentualnej leksykalnej zależności *W* od *B*, stanowią te leksemy, które zyskały akceptację zespołu redaktorów *N*, Daniela Mikołajewskiego

i Jana Turnowskiego, a które w przekładzie *Biblii gdańskiej* zostały zastąpione przez Mikołajewskiego alternatywnymi ekwiwalentami. Podobnie jak leksemy poprzedniej grupy dotrwały one do naszych czasów jako leksykalne tworzywo przekładu nowotestamentowego tradycji Wujkowej, jednak nie zostały one utrwalone w protestanckiej tradycji przekładu biblijnego, której nośnikiem jest *Biblia gdańska* (45 leksemów, 52 użycia). Są to:

a) Rzeczowniki – 19 leksemów:

– 17 leksemów o frekwencji $f=1$:

bank: Łk 19,23 *τράπεζα* ‘stół’; *B* Przecześ tedy nie dał pieniędzy moich na *bank*, a ja przyszedzsy, wziąłbych je był z lichwą?; *W* A przecześ nie dał pieniędzy moich na *bank*, abych ja przyjechawszy z lichwą je był wżdam wyciągnął?; *G* lichwiarz;

bytność: Flp 2,12 *παρουσία* ‘obecność; przyjście, przybycie; objawienie się’; *B* Przetoż, namilszy moi! Jakoście zawsze posłuszni byli, nie tylko jako przy mojej *bytności*, ale teraz daleko więcej w nieobecności mojej, z bojaźnią i z drzeniem zbawienie wasze sprawujcie; *W* Przetoż namilszy moi (jakoście zawsze posłuszni byli): nie tylko jako przy mojej *bytności*, ale teraz daleko więcej w niebytności mojej, z bojaźnią i ze drzeniem zbawienie wasze sprawujcie; *G* przytomność;

ciepło: Dz 28,3 *θερμή* ‘gorąco, żar’; *B* [...] gdy Paweł nazbierał nieco gałęzia winnego i kładł na stos, wyrwawszy się żmija z *ciepła*, uchwyciła go za rękę; *W* A gdy Paweł nazbierał niemało chrostu suchego, i kładł na ogień, wyrwawszy się jaszczorka od *ciepła*, ujęła się ręki jego; *G* gorąco;

dachowka: Łk 5,19 *κέραμος* ‘pierwotnie: glina garncarska, później o wszystkim, co zrobione z gliny; dachówka; pl. dach z dachówek lub tylko dach’; *B* Wszedzsy na dom, przez *dachowki* spuścili go z łóżkiem na pośrodek przed Jezusa; *W* A nie nalazszy, którąby stroną go wnieśli przez rzeszą, wstąpili na dach, i przez *dachowki* spuścili go z łóżkiem w pośrodek przed Jezusa; *G* posowa;

dolina: Łk 3,5 *φάραγξ* ‘rozpadlina, jar, wąwóz, urwisko, parów’; *B* Każda *dolina* będzie napełniona, a każda gora i pagorek zniżon będzie, a miejsca krzywe staną się prostymi, a nierowne drogi równymi będą; *W* Wszelka *dolina* będzie napełniona: a wszelka gora i pagorek ponizon będzie: i krzywe miejsca będą proste, a ostre drogami gładkimi; *G* padół;

dręczenie: Mt 4,24 *βάσανος* ‘kamień probierczy; met.: męka, cierpienie, tortura’; *B* [...] i ofiarowali mu wszytki, którzy się źle mieli, a byli zjęci rozmaitemi chorobami i *dręczeniem*, także opętane i lunatyki i powietrzem zarażone, ktore on uzdrowił; *W* [...] i przynosili mu wszytkie źle się mające, rozmaitemi

chorobami i *dręczeniem* zjęte: i którzy djabelstwa mieli, i lunatyki, i powietrzem ruszone: i uzdrowił je; *G męka*;

kałuża: 2P 2,22 *κωλισμός* ‘tarzanie się’ (*κωλισμός βορβόρου* ‘kałuża błota; tarzanie się w błocie’) *B, W, N kałuża błota*; *B* Ale się im przydało, co prawdziwą przypowieścią pospolicie mawiają: Pies wrocił się do zmieciska swego i świnia umyta do *kałuże* błota; *W* Abowiem się im przydało ono prawdziwej przypowieści: pies, który się wrocił do zwrocenia swego: i świnia umyta do *kałuże* błota; *G tarzanie się w błocie*;

kwadrant: Mk 12,42 *κοδράντης* ‘wyraz łaciński *quadrans*, oznaczający czwartą część asa, rzymskiej monety, za cesarza Augusta miał wartość 2,75 g srebra; umownie: grosz’; *B* Kędy przyszedł też niekto wdowa uboga, włożyła dwa drobne pieniądze, które ważyły *kwadrant*; *W* A przyszedł jedna wdowa uboga, włożyła dwa drobne pieniądze, co waży *kwadrant*; *G kwartnik*;

mandat: Tyt 1,14 *ἐντολή* ‘polecenie, rozkaz, nakaz; przykazanie, przepis’; *B* Nie bawiąc się żydowskimi baśniami i *mandaty* ludzkimi, którzy się od prawdy odwracają; *W* Nie bawiąc się żydowskimi baśniami i *mandatami* ludzi, którzy się od prawdy odwracają; *G przykazanie*;

odkupiciel: Dz 7,35 *λυτρωτής* ‘wykupiciel, odkupiciel, wybawca’; *B* Tęgo Bog książęciem i *odkupicielem* posłał, za prowadzeniem anioła onego, którego widział we krżu; *W* Tęgo Bog książęciem i *odkupicielem* posłał, z ręką Anioła, który mu się ukazał we krżu; *G wybawiciel*;

odstanie: Dz 21,21 *ἀποστασία* ‘odstępstwo, apostazja’; *διδασκω* ‘uczyć, nauczać’ (*ἀποστασιαν διδασκεις* ‘odstępstwa nauczasz’); *B, W, N uczyć odstania*; *B* Słyszeli tedy o tobie z powieści inych, iż uczysz *odstania* od Mojżesza, a wszyscy Żydowie, którzy są między pogany, powieasz, że się obrzezować nie mają, ani mają chodzić wedle ustaw jego; *W* A słyszeli o tobie, iż uczysz *odstania* od Mojżesza, tych Żydów, którzy są między pogany: powiadając, że nie mają obrzezywać synów swoich, ani chodzić wedle zwyczaj; *G odwozić*;

pobłażanie: Rz 16,18 *εὐλογία* ‘uwielbienie; błogosławieństwo; gładka mowa; szczodry dar’; *B* Abowiem takowi Panu naszemu Jezusowi Krystusowi nie służą, ale brzuchowi swemu i przez łagodną mowę i *pobłażanie*, serca prostych zwodzą; *W* Abowiem tokowi Panu naszemu Chrystusowi nie służą, ale brzuchowi swemu; a przez łagodne mowy i *pobłażania* zwodzą serca niewinnych; *G pochlebstwo*;

rzządzenie: 1Kor 12,28 *κυβέρνησις* ‘sterowanie, rządzenie’; *B* I postanowił Bog niektóre w kościele, naprzód apostoły, potym proroki, trzecie nauczyciele, potym mocy czynienia cudów, k temu dary uzdrawiania, pomocy, *rzządzenia*, różność języków; *W* A Bogci postanowił niektóre w kościele, naprzód Apostoły, po wtore proroki, po trzecie nauczyciele, potem mocy, k temu łaski

uzdrawiania, podpomagania, *rządzenia*, różności języków i wykładania mow; *G rządca*;

spichlerz (szpichlerz, szpiklerz): Łk 3,17 ἄλων ‘klepisko’; *B* Ktory ma łopatę w rękę swych, a wychędoży boisko swoje i zbierze pszenicę do *szpiklerza* swego, a plewy spali ogniem nieugaszonym; *W* Ktorego łopata w rękę jego, i wychędoży bojowisko swoje, i zgromadzi pszenicę do *szpichlerza* swego, a plewy spali ogniem nieugaszonym; *G gumno*;

sprzysiężenie: Dz 23,13 συνωμοσία ‘sprzysiężenie’; *B* I było ich więcej niż czterdzieści, co to *sprzysiężenie* uczynili między sobą; *W* A było ich więcej niż czterdzieści mężow, ktorzy to *sprzysiężenie* byli uczynili; *G przysiężenie*;

ulitowanie: Flp 2,1 οἰκτιρμός ‘ulitowanie się, litość, współczucie; pl. miłosierdzie’; *B* Jesli tedy ktore pocieszenie jest w Krystusie, jesli ktora pociecha miłości, jesli ktora społeczność ducha, jesli ktore wnętrznosci i *ulitowania*; *W* Jeśli tedy ktore pocieszenie w Chrystusie, jeśli ktore ucieszenie miłości, jeśli ktore towarzystwo ducha, jeśli które wnętrznosci *ulitowania*; *G zlitowanie*;

wonianie: 1Kor 12,17 ὄσφρησις ‘węch, powonienie’; *B* Jesliż wszystko ciało okiem, gdzież słuch jest? Jesliż wszystko słuchem, gdzież *wonianie*?; *W* Jesliż wszystko ciało okiem: gdzież słuch? Jesli wszystko słuchem, gdzież *wonianie*?; *G powonienie*;

– 1 leksem o frekwencji $f = 2$:

tytuł: J 19,19; 19,20 τίτλος ‘tytuł, napis’; *B* J 19,19 Napisał też Piłat i *tytuł* i postawił go nad krzyżem, a był tak napisan: Jezus Nazareński, krol żydowski; *W* J 19,19 A napisał Piłat i *tytuł*; i postawił nad krzyżem. A było napisano: Jezus Nazareński krol żydowski; *B* J 19,20 Tenci *tytuł* czytało wiele Żydow, bo blisko miasta było miejsce ono, gdzie był ukrzyżowan Jezus [...]; *W* J 19,20 Ten tedy tytuł czytało wiele Żydow: iż blisko miasta było miejsce, gdzie był ukrzyżowan Jezus [...]; *G napis*;

– 1 leksem o frekwencji $f = 3$:

niewiastka: Mt 10,35, Łk 12,53ab νύμφη ‘panna młoda, oblubienica; synowa’; *B* Mt 10,35 Bom przyszedł wadzić człowieka z ojcem jego i corkę z matką jej i *niewiastkę* z świekrą jej; *W* Mt 10,35 Bom przyszedł rozłączyć człowieka przeciw ojcowi jego, i corkę przeciw matce jej, i *niewiastkę* przeciw świekrze jej; *B* Łk 12,53ab Roznym będzie ociec od syna, a syn od ojca, matka przeciw dziewce, dziewczka przeciw matce, świekra przeciw *niewiastce*, *niewiastka* przeciw świekrze swej; *W* Łk 12,53ab Oddziela się ociec przeciw synowi, a syn przeciw ojcu swemu: matka przeciw corce, a corka przeciw matce: świekra przeciw *niewiastce* swej, a *niewiastka* przeciw świekrze swojej; *G synowa*.

b) Czasowniki – 22 leksemy:

– 21 leksemów o frekwencji $f=1$:

domniemać się: Łk 12,40 *δοκέω* ‘uważać, sądzić, myśleć; wydawać się komuś, że, uchodzić za ważnego, cieszyć się powagą, cieszyć się znaczeniem’; *B* A dla tegoż i wy bądźcie gotowi, bo której się godziny nie *domnimacie*, Syn człowieczy przyjdzie; *W* I wy gotowi bądźcie: bo godziny której się nie *domnimacie*, Syn człowieczy przyjdzie; *G* *spodziewać*;

domnimawać się: Dz 25,18 *ὑπονοέω* ‘domyślać się, podejrzewać, przypuszczać, uważać, że’; *B* Tedy ci, co nań skarżyli, gdy stanęli, żadnej winy nie kładli nań takiej, jakiejem się ja *domnimawał*; *W* Przeciw ktoremu stanąwszy ci co skarżyli, żadnej winy nie przynieśli, w czym się ja złęgo *domnimawał*; *G* *spodziewać się*;

ocierać: Łk 10,11 *ἀπομάσσομαι* ‘strząsać, strzepywać’; *B* Otoż i proch, który się nas jął z miasta waszego, *ocieramy* na was [...]; *W* I proch, który przylgnął do nas z miasta waszego, *ocieramy* na was [...]; *G* *otrząsać*;

podwyższać się: Łk 18,14 *ὑψώω* ‘wywyższać, wynosić’; *B* I powiedam to wam, że ten odszedł usprawiedliwionym do domu swego, więcej niżli on; abowiem ktokolwiek *się podwyższa*, będzie uniżon, a kto *się unia*, będzie podwyższon; *W* Powiadam wam, zstąpił ten usprawiedliwionym do domu swego, od niego. Abowiem ktokolwiek *się podwyższa*, będzie uniżon: a kto *się unia*, będzie podwyższon; *G* *wywyższać się*;

przeciwić się: Jk 4,7 *ἀντίστημι* ‘stawać naprzeciw; przeciwstawiać się, opierać się czemuś; sprzeciwiać się; występować przeciw komuś’; *B* Podajcie się tedy Bogu, *przeciwcie się* diabłu, a on uciecze od was; *B* Bądźcie tedy poddani Bogu, a *przeciwcie się* djabłu, a uciecze od was; *G* *dać odpor*;

przepraszać: Dz 16,39 *παρακαλέω* ‘przywoływać, wzywać do siebie, zapraszać; wzywać na pomoc; wzywać kogoś do czegoś, pobudzać, zachęcać kogoś do czegoś; prosić błagać; pocieszać, dodawać otuchy, krzepić; zagadywać, odzywać się życzliwie’; *B* A przyszedszy, *przepraszali* je, i wywiodszy, prosili ich, aby wyszli z miasta; *W* A przyszedszy *przepraszali* je: i wywiodszy prosili, aby wyszli z miasta; *G* *przeprosić*;

przywitać się: Dz 21,7 *ἀσπάζομαι* ‘pozdrawiać; witać, żegnać kogoś, coś’; *B* My zasię odprawiwszy drogę, przyszlchmy z Tyru do Ptolemaidy, tamże *się przywitawszy* z bracią, mieszkalichmy u nich przez jeden dzień; *W* A my odprawiwszy płynienie od Tyru przyplłynęliśmy do Ptolemaidy; a *przywitawszy się* z bracią, mieszkaliśmy u nich jeden dzień; *G* *pozdrowić*;

rachować: Łk 14,28 *ψηφίζω* ‘liczyć, rachować, obliczać coś’; *B* Bo ktoż z was jest, który gdyby chciał budować wieżę, zaż nie pierwej siedząc, *rachuje* nakład, jesliby mu dostarczył ku dokonaniu?; *W* Abowiem kto z was chcąc

budować wieżę, nie pierwiej siadszy *rachuje* nakłady, których potrzeba, jeśli ma do wykonania; *G obrachować*;

rozprzestrzenić się: 2Kor 6,13 *πλατύνω* ‘czynić szerokim, rozszerzać coś; rozszerzać się, stawać się szerokim’; *B* A ja od was żądam, abyście mi toż oddali, mówię jako synom: *Rozprzestrzeńcież się* i wy; *W* A mając nagrodę (mówię jako synom) *rozprzestrzeńcie się* i wy; *G rozszerzyć się*;

sromać się: 1P 4,16 *αἰσχύνομαι* ‘wstydzić się, doznawać zawstydzienia’; *B* Ale jeśli jako krześcianin, niech *się* nie *sroma*, owszem niech chwali Boga w tej mierze; *W* Lecz jeśli jako chrześcijanin: niech *się* nie *sroma*, a niech chwali Boga w tem imieniu; *G wstydzić się*;

ściśniony: 2Kor 4,8 *στενοχωρέω* ‘ściskać, ściśniać, natłoczyć; (pass.) być ściśniętym, być stłoczonym, być w ciasnocie, być ograniczonym’; *B* Gdy my we wszem bywamy utrapieni, ale przedsię nie jesteśmy *ściśnieni*; wątpimy, ale nie zwątpimy; *W* We wszystkim utrapienie cierpiemy, ale nie jesteśmy *ściśnieni*; ubożejemy, ale nie bywamy zubożeni; *G potłoczony*;

trudzić się: Łk 7,6 *σκύλλω* ‘rozszarpywać, rozrywać, rozdzierać, obdzierać ze skóry, obłupić; w NT metaforycznie: nużyć, trudzić, nękać; niepokoić, zawracać komuś głowę’; *B* [...] Panie! Nie *trudźże się*, abowiemci ja nie jest godzien, abyś wszedł pod dach moj; *W* Panie, nie *trudź się*. Bom nie jest godzien, abyś wszedł pod dach moj; *G zadawać sobie pracę*;

wtargnąć: Dz 19,29 *ὀρμάω* ‘ruszać (pędem, rzucić się na kogoś’; *B* I było pełne wszystko miasto zamieszania i *wtargnęli* jednostajnie na rynek, pojmwawszy Gajego i Arystarcha, Macedończyki, którzy byli towarzyszmi w drogach Pawłowych; *W* I napełniło się wszystko miasto zamieszania, i *wtargnęli* jednostajnie na Theatrum, porwawszy Gaja i Arystarcha Macedończyki, podróżne towarzysze Pawłowe; *G wpaść*;

wychędożyć: Łk 3,17 *διακαθαρίζω* ‘oczyszczać’; *B* Który ma łopatę w rękę swych, a *wychędoży* boisko swoje i zbierze pszenicę do szpiklerza swego, a plewy spali ogniem nieugaszonym; *W* Ktorego łopata w rękę jego, i *wychędoży* bojowisko swoje, i zgromadzi pszenicę do szpichlerza swego, a plewy spali ogniem nieugaszonym; *G wyczyścić*;

wynaszać: Dz 5,15 *ἐκφέρω* ‘wynosić, wyprowadzać’; *B* Tak iż też na ulice *wynaszali* niemocne i kładli je na łóżkach i na pościeli, aby choć tylko cień Piotra idącego zaćmił ktorego z nich; *W* Tak, iż na ulice *wynaszali* niemocne, i kładli na łóżkach i łóżkach: aby, gdy Piotr chodził, przynajmniej cień jego zaćmił ktorego z nich: a byli uzdrowieni od niemocy swoich; *G wynosić*;

wytrząsnąć: Dz 18,6 *ἐκτινάσσω* ‘strząsać, otrzepywać coś’; *B* Lecz oni, gdy się zastawiali i bluźnili, *wstrząszszy* szaty swe, rzekł do nich: Krew wasza

na głowy wasze; jaciem czyst, a od tegoż czasu idę do poganow; *W* Lecz gdy się oni zastawiali bluźnili, *wytrząsnąwszy szaty swe* rzekł do nich: Krew wasza na głowę waszę; czystym ja; odtychmiast pojde do poganow; *G otrząsnąć proch;*

zakopać: Mt 25,18 *ὀρύσσω* ‘kopać’; *B* A ten, który był wziął jeden, szedłszy *zakopał* ji w ziemię i skrył srebro pana swego; *W* Lecz ten, który wziął jeden, szedłszy *zakopał* w ziemi, i skrył pieniądze Pana swego; *G wykopać;*

zastawiać się: Dz 18,6 *ἀντιτάσσομαι* ‘przeciwstawiać się, sprzeciwiać się, stawiać opór’; *B* Lecz oni, gdy *się zastawiali* i bluźnili, *wstrząsnąwszy szaty swe*, rzekł do nich: Krew wasza na głowy wasze; jaciem czyst, a od tegoż czasu idę do poganów; *W* Lecz gdy *się oni zastawiali* bluźnili, *wytrząsnąwszy szaty swe* rzekł do nich: Krew wasza na głowę waszę; czystym ja; odtychmiast pojde do poganow; *G sprzeciwiać się;*

zesromocić: Łk 20,11 *ἀντιτάσσομαι* ‘nie okazywać szacunku komuś; nie szanować, znieważać; doznawać braku szacunku, doznawać zniewagi’; *B* Tedy on przedsię posłał sługę drugiego, lecz też oni i tego ubiwszy i *zesromociwszy* odesłali z niszczym; *W* I przedsię posłał sługę drugiego. A oni i tego ubiwszy i *zesromociwszy*, odesłali z niszczem; *G zelżyć;*

zgrzać się: Jk 2,16 *θερμαίνω* ‘grzać się, ogrzewać się’; *B* I rzekłby im który z was: Idźcie z pokojem, *zgrzejcie się* i nasyćcie się, a przedsię nie dalibyście im rzeczy potrzebnych ciała, coż za pożytek będzie?; *W* A rzekłby im który z was: Idźcie w pokoju, *zgrzejcie się* a nasyćcie się: a nie dalibyście im czego potrzeba ciała: coż pomoże?; *G ugzać się;*

zliczony: Łk 12,7 *ἀριθμέω* ‘liczyć’; *B* A owszemci włosy na głowie waszej wszystkie są *zliczone*, a przetoż się nie bojcie, *zacniejszyście wy są niż wiele wroblikow;* *W* Aleć i włosy głowy waszej wszystkie są *zliczone*. A przeto się nie bojcie: droższyście wy niżli wiele wrobłow; *G policzony;*

– 1 leksem o frekwencji $f = 2$:

przyszywać: Mk 2,21 *ἐπιρράπτω* ‘przyszywać coś do czegoś’; *B* A żadenci nie *przyszywa* sukna nowego nie folowanego do starej szaty, bo inak ona sztuka nowa drze stare i bywa gorszy rozpor; *W* Żaden nie *przyszywa* łaty sukna surowego do starej szaty: bo inaczej, sztuka nowa ujmuje z starzyzny i bywa większe zdarcie; *G wprawować;* Łk 5,36 *ἐπιβάλλω* ‘narzucać, nakładać’; *B* I powiedział też im podobieństwo: Żaden płata sukna nowego nie *przyszywa* do szaty starej, bo inaczej ono nowe drze stare i nie zgadza się nowy płat z starym; *W* A powiadał im też podobieństwo: Iż żaden płata od sukni nowej nie *przyszywa* do szaty starej: bo inaczej, i nowe drze, i nie przystoi staremu płat od nowego; *G przyprawiać.*

c) Przymiotniki – 2 leksemy:

– 1 leksem o frekwencji $f=1$:

chlebowy: Mt 16,12 ἄρτος ‘chleb’; *B* Tedy porozumieli, że nie mówił, aby się strzegli kwasu *chlebowego*, ale nauki faryzeuszów i saduceuszów; *W* Tedy zrozumieli, że nie mówił, aby się strzegli kwasu *chlebowego*, ale nauki faryzeuszów i saduceuszów; *G chleb*;

– 1 leksem o frekwencji $f=3$:

zaranny: Jk 5,7 πρόϊμος ‘wczesny’; *G ranny*; *B* Bądźcie tedy cierpliwi, bracia! Aż do przyścia Pańskiego. Oto oracz oczekiwają drogiego owocu ziemi, cierpliwie go czekając, ażby otrzymał deszcz *zaranny* i odwieczorny; *W* Przetoż cierpliwymi bądźcie bracia, aż do przyscia Pańskiego. Oto, oracz oczekiwają drogiego owocu ziemi: cierpliwie znosząc, ażby wziął *zaranny* i odwieczorny; Ap 2,28; 22,16 πρωϊός ‘poranny, zaranny’; *B* Ap 2,28 Jakom ja też wziął od Ojca mego i dam mu gwiazdę *zaranną*; *W* Ap 2,28 Jakom ja też wziął od Ojca mego: i dam mu gwiazdę *zaranna*; *B* Ap 22,16 Ja Jezus posłałem anioła mego, aby wam świadczył o tych rzeczach w kościelech. Jam jest korzeń i rodzaj on Dawidow, gwiazda jasna i *zaranna*; *W* Ap 22,16 Ja Jezus posłałem anioła mego, aby to wam świadczył w kościelech. Jam jest korzeń i naród Dawidow, gwiazda jasna i *zaranna*; *G poranny*.

d) Przysłówki – 1 leksem o frekwencji $f=1$:

znośnie: Mt 11,24 ἀνεκτός ‘możliwy do zniesienia; znośny’; *B* Ktemu powiem wam, iż *znośniej* będzie ziemi sodomskiej w dzień sądny niżeli tobie; *W* Wszakże powiem wam, iż *znośniej* będzie ziemi sodomitów w dzień sądny, niżli tobie; *G lekko*.

Trzecią rozpatrywaną tu grupę stanowią te leksemy zaświadczone w *B*, o których można przypuszczać, że zarówno Jakub Wujek, jak i Daniel Mikołajewski, tłumacz *Biblii gdańskiej*, w swojej pracy przekładowej wykazali wobec nich postawę aprobatywną. Pojawiają się one w *G*, mimo że w *N*, we wcześniejszej redakcji nowotestamentowej dokonanej przy współudziale Daniela Mikołajewskiego, w ich miejsce wystąpiły alternatywne ekwiwalenty polskie. Utrwalone one zostały zatem w przekładach biblijnych zarówno tradycji katolickiej, jak i protestanckiej (9 leksemów, 11 użyć).

a) Rzeczowniki – 4 leksemy, wszystkie o frekwencji $f=1$:

badacz: 1Kor 1,20 συζητητής ‘wspólnie roztrząsający, wspólnie dociekający; dociekliwy badacz’; *B* Gdzież mądry? Gdzież nauczyciel? Gdzież *badacz* świata tego? *W* Gdzież mądry? gdzież Doktor? gdzież *badacz* świata tego?; *N gadacz*;

jałowica: Hbr 9,13 δάμαλις ‘jałowka; byczek’; *B* Abowiem jeśli krew cielców i kozłów i popiół *jałowice* pokrapiając nieczyste poświęca ku czystości cielesnej; *W* Abowiem jeśli krew kozłów i wołów i popiół *jałowice* pokropiony, splugawione poświęca ku oczyszczeniu ciała; *N jałowiczy*;

panieństwo: Łk 2,36 παρθενία ‘panieństwo’; *B* Była też i Anna prorożki, córka Fanuelowa, z pokolenia Aser, ta już była barzo podeszła w leciech, a siedm lat żyła z mężem od *panieństwa* swego; *W* I była Anna prorożki, córka Phanuelowa, z pokolenia Aser: ta była barzo podeszła w leciech, a siedm lat żyła z mężem swym od *panieństwa* swego; *N dziewictwo*;

poświęcanie: (*B, W, G poświęcanie*); J 10,22 ἐγκαίνια ‘etym. odnowienie, renowacja; stąd o rocznicy przywrócenia kultu w świątyni jerozolimskiej: święto rekonsekracji, uroczystość poświęcenia na nowo’; *G, W poświęcanie*; *B obchod poświęcania*; *B* A był w Jeruzalem obchod *poświęcania* i zima była; *W* A było w Jeruzalem *poświęcanie* kościoła: i zima była; *N święto odnowienia*.

b) Czasowniki – 4 leksemy, wszystkie o frekwencji $f = 1$:

naznaczać: Hbr 4,7 ὀρίζω ‘rozdzielić, oddzielić; naznaczyć, wyznaczyć, ustalić, określić’; *B* Zasię *naznacza* dzień niektery [...]; *W* Zasię *naznacza* dzień niektery [...]; *N naznaczyć się*;

przysporzyć: 2Kor 9,10 αὐξάνω ‘pomnażać, sprawiać rozwój; wzrastać, rosnać, rozwijać się’; *B* A kto dodaje nasienia siejącemu, tenże wam doda i chleba na pokarmy i rozmnoży osiewki wasze i *przysporzy* owocow szcudroblowości waszej; *W* A który dodaje nasienia siejącemu: doda też chleba ku jedzeniu: i rozmnoży nasienie wasze, i *przysporzy* przymnożenie urodzajow sprawiedliwości waszej; *N pomnożyć*;

wyzwolić się: Dz 2,40 σώζω ‘wybawiać, zbawiać, ratować, ocalać, zachowywać, chronić, uwalniać’; *B* *Wyzwolicie się* od tego narodu złego; *W* *Wyzwolicie się* od tego narodu przewrotnego; *N zachować się*;

zgnić: Jk 5,2 σήπω ‘zepsuć; gnić, rozkładać się, psuć się’; *B* Bogactwa wasze *zgniły*, w szaty wasze mole się wrzuciły; *W* Bogactwa wasze *zgniły*; a szaty wasze mole pogryzły; *N zginąć*.

c) Przymiotniki – 1 leksem o frekwencji $f = 3$:

jedyny: Łk 7,12; 8,42; 9,38 μονογενής ‘jednorodzony, jedyny’; *B* Łk 7,12 A gdy przychodził ku braniu miesckiej, tedy oto umarłego wynoszono, który był *jedyny* syn u matki swej [...]; *W* Łk 7,12 A gdy się przybliżył ku bramie miejskiej, oto wynoszono umarłego, syna *jedynego* matki jego [...]; *B* Łk 8,42 Abowiem tylko *jedyną* dziewczkę miał, która była jakoby we dwanaście lat, a ta już konała [...]; *W* Łk 8,42 Iż miał córkę *jedyną* jakoby we dwanaście leciech,

a ta umierała [...]; *B* Łk 9,38 [...] Mistrzu! Proszę cię wejrzy na syna mego; boć tyłkoż tego *jedyne* mam; *W* Łk 9,38 Nauczycielu, proszę cię, wejrzy na syna mego, bo *jedyne* mam; *N* *jednorodzony*.

Analiza kwantytatywno-dystrybucyjna leksyki wspólnej dla *B* i *W* pozwoliła wskazać te autosemantyczne leksemy należące do leksykonu *B*, które należy uwzględnić przy rozważaniu kwestii ewentualnego powinowactwa leksykalnego między *W* a translacją brzeską.

Jeśli przyjąć za wykładnik stopnia hipotetycznej zależności leksykalnej *W* od *B* liczbę identycznych podstawień leksykalnych w miejscach paralelnych leksemów wspólnych dla *B* i *W*, które w późniejszych przekładach uwzględnianego tu kontekstu porównawczego zastępowane były alternatywnymi ekwiwalentami, stwierdzić należy, że jest ona ledwo zauważalna, czego dowodzą następujące dane liczbowe: w *W* mamy łącznie 65 leksemów tego typu, co stanowi zaledwie 1,2% całego leksykonu *W*, a ich łączna liczba użyć tekstowych wynosi 74, co stanowi zaledwie 0,06% długości tekstu *W*.

Jeśli przyjąć, że taki stan rzeczy w *W* jest przejawem świadomego unikania zbieżności leksykalnych z protestancką translacją, jaką było *B*, to odpowiedzialnością za to niekoniecznie należy obarczać tłumacza (Jakuba Wujka), choć oczywiście nie można tego wykluczyć. Niewielki stopień leksykalnej zależności *W* od *B* może być także efektem działań cenzorskich jezuickiej komisji weryfikującej tekst Wujkowy pod względem doktrynalnym i filologicznym (polski przekład bowiem musiał być zgodny z *Wulgatą Klementyńską*).

Wszystkie z tu zanalizowanych leksemów wspólnych dla *W* i *B* współtworzą biblijny styl tradycji Wujkowej. Kilka z nich (leksemy grupy pierwszej i drugiej) dotrwało do naszych czasów jako tworzywo biblijnego przekładu na język polski właśnie za sprawą *Biblii* Jakuba Wujka, część z nich (leksemy grupy trzeciej) wspólna jest obu biblijnym tradycjom translatorskim – katolickiej (*Biblia* Jakuba Wujka) i protestanckiej (*Biblia gdańska*), uformowanym za sprawą renesansowych przekładów biblijnych, w tym także *Biblii brzeskiej*.

Bibliografia

Źródła

Biblia Święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone [Nowy Testament *Biblii gdańskiej*] (1632), Gdańsk. (Skrót: *G*)

Jakub Wujek, tłum. (1599), *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na polski język znowu z pilnością przełożone, z dokładaniem tekstu żydowskiego i greckiego i z wykładaniem katolickim trudniejszych miejsc do obrony wiary świętej powszechnej przeciw kacerztwom tych czasów należących [...]*, Kraków. (Skrót: *W*)

Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski język z pilnością przełożony. A teraz znowu przejrzany i z dozwoleniem Starszych wydany [Nowy Testament gdański] (1606), Gdańsk. (Skrót: *N*)

Rothe Hans, Scholz Friedrich, oprac. (2001), *Brester Bibel 1563* [Biblia brzeska], t. 1–2, Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich. (Skrót: *B*)

Literatura

Belcarzowa Elżbieta (2006), *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopoldy*, Lexis, Kraków.

Czerniatowicz Janina (1969), *Niektóre problemy naukowe grezystyki w pracach bibliotów polskich XVI i XVII wieku*, Ossolineum, Wrocław.

Frick David A. (1989), *Polish sacred philology in the Reformation and the counter-Reformation: chapters in the history of the controversies (1551-1632)*, University of California Press, Berkeley.

Kossowska Maria (1968), *Biblia w języku polskim*, t. 1, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań.

Koziara Stanisław (1993), *Pojęcia wartościujące w polskich przekładach Psalterza*, Universitas, Kraków.

Koziara Stanisław (2002), *Rola Biblii Gdańskiej w kształtowaniu stylowej odrębności polszczyzny biblijnej*, „Myśl Protestancka”, nr 3–4 (23–24), s. 69–80.

Kwilecka Irena (1990), *Średniowieczna Biblia czeska a staropolskie przekłady biblijne (zarys problematyki badawczej)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica”, t. 23, s. 73–82.

Kwilecka Irena (2001), *Die Brester Bibel. Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, w: *Brester Bibel 1563*, t. 2: *Księgi Nowego Testamentu. Kommentare*, opr. Hans Rothe, Friedrich Scholtz, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, s. 1485–1660.

Kwilecka Irena (2003a), *Staropolskie przekłady Biblii jako czynniki sprawcze zmian językowych*, w: tejsze, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Wydział Teologiczny UAM, Instytut Sławistyki PAN, Poznań, s. 253–264.

Kwilecka Irena (2003b), *Z dziejów przekładu pierwszej polskiej Biblii protestanckiej*, w: tejsze, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Wydział Teologiczny UAM, Instytut Sławistyki PAN, Poznań, s. 335–352.

- Lisowski Tomasz (2010), *Sola Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Rys, Poznań.
- Metzger Bruce M., Ehrman Bart D. (2005), *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption and Restoration*, Oxford University Press, Oxford.
- Popowski Remigiusz (1995), *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Vocatio, Warszawa.

Tomasz Lisowski

The Problem of Lexical Filiational Relations between Renaissance Biblical Translations. The Case of the New Testament of the *Bible* by Jakub Wujek (1599) and the New Testament of *Brześć Bible* (1563)

The purpose of the analysis is to try to provide an answer to the question whether it is possible to determine the degree of filiational dependence of the New Testament of the *Bible* translated by Jakub Wujek from 1599 (abbreviation: *W*) from the New Testament of the *Brześć Bible* from 1563 (abbreviation: *B*) with regard to lexis. The study is accompanied by the assumption that the translation of the *Brześć Bible* may have partially inspired Jakub Wujek in his translation work.

The data which enabled scholars to establish the scope of a possible filiational relation between the New Testament of the *Bible* by Wujek and the New Testament of the *Brześć Bible* with reference to lexis have been obtained owing to a quantitative-distributional analysis of both texts. Moreover, a comparative context has been considered, that is that between the *New Testament of Gdańsk* (1606) and the New Testament of the *Gdańsk Bible* (1632) as texts remaining in closer filiational relation with *B*, forming a Calvinist-Lutheran translational continuum with this translation.

During the study, the number of identical lexical substitutions in place of parallel lexemes common for *B* and *W* were treated as an exponent of the degree of hypothetical lexical dependence of *W* from *B*. In the subsequent translations of the comparative context under consideration (*W* and *B*) they were replaced by alternative equivalents.

The result of the analysis with the criteria thus defined is the contention that lexical dependence of *W* from *B* is hardly noticeable, which can be proved by the following numerical data: *W* contains 65 lexemes in total which evidence the studied dependence (they belong to the vocabulary with a frequency $f=1$, exceptionally $f=2$ or $f=3$). They constitute barely 1.2% of the entire lexicon of *W*, and their total number of occurrences in the text amounts to 74, which is only 0.06% of the entire text of *W*.

KEYWORDS: lexis of the Middle-Polish period; filiational relation of Renaissance Biblical translations; quantitative-distributional analysis of the Bible translation.

dr hab. Tomasz Lisowski – Zakład Lingwistyki Antropologicznej, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania naukowe: leksyka renesansowych i współczesnych przekładów biblijnych, kształtowanie się przestrzeni komunikacyjnej w dobie średniopolskiej, przeobrażenia form językowych w dobie staropolskiej i średniopolskiej.

